

MATTI FRIEDMAN

ALEPPSKÝ KODEX

Skutečný příběh
posedlosti, víry a honby
za posvátnou knihou

PISTORIUS & OLŠANSKÁ

PŘÍBRAM 2012

Kniha vychází s laskavým přispěním Ministerstva kultury ČR

Z angličtiny přeložila Klára Míčková

© 2012 by Matti Friedman

Translation © Klára Míčková, 2012

ISBN 978-80-87053-74-4

*Věnováno mým rodičům
Imogene a Raphaelu Zevovi
a mé ženě Naamě.*

Doposud jsem se domníval, že každá kniha k nám promlouvá pouze o věcech lidských či božských, které se nacházejí mimo knihy. Teprve nyní jsem si uvědomil, že knihy nezdíka mluví o knihách, neboli jako by rozprávěly mezi sebou. Ve světle této úvahy mi knihovna rázem připadala ještě víc zneklidňující. Byla sídlem dlouhého, staletého šepotu, neslyšného dialogu mezi pergameny, byla něčím živým, schránkou sil neovladatelných lidskou myslí, pokladem tajemství vyzařovaných z bezpočtu myslí, které přežily ty, kdož je vytvořili nebo se stali jejich nositeli a zprostředkovateli.

(UMBERTO ECO: *Jméno růže*. Překlad: Zdeněk Frýbort)

Držíte v rukou populárně naučnou knihu. Citace z dokumentů, nahrávek a mých vlastních rozhovorů jsou uvedeny v uvozovkách, citace zmiňované osobami, s nimiž jsem rozhovory vedl, s ohledem na neexaktní povahu paměti uvozovkami označené nejsou. Poznámky ke zdrojům jsou uvedeny na konci knihy.

DRAMATIS PERSONAE

AŠER BAGHDÁDÍ: Šamaš Velké synagogy v Aleppu.

BAHÍJA BAGHDÁDÍOVÁ: Šamašova dcera.

ŠAHÚD BAGHDÁDÍ: Šamašův syn.

DAVID BARTOV: Šéf kanceláře prezidenta Ben Cviho.

JICCHAK BEN CVI: Druhý prezident Izraele (1952–1963), učenec, zakladatel Ben Cviho institutu.

MEIR BENAJAHU: Ben Cviho asistent a první ředitel institutu.

UMBERTO CASSUTO: Profesor biblických studií, v roce 1943 vyslán do Aleppa ke studiu kodexu.

JICCHAK ŠCHEJBAR: Významný rabín, v roce 1952 uprchl z Aleppa a do své smrti, v roce 1990, stál v čele exilové komunity v Buenos Aires.

EDMOND KOHEN: Aleppský účetní, odpovědný za ukrývání kodexu v padesátých letech.

IBRÁHÍM EFENDI KOHEN: Aleppský obchodník s textilem, odpovědný za ukrývání kodexu. Strýc Edmonda Kohena.

MOŠE KOHEN: Syn Edmonda Kohena. Uprchl ze Sýrie v roce 1972.

MURÁD FAHAM: Aleppský obchodník se sýrem, propašoval kodex do Izraele.

EZRA KASSIN: Bývalý izraelský armádní vyšetřovatel a amatérský pátrač po osudech kodexu.

ŠLOMO MOUSSAIEFF: Klenotnický magnát a vyhlášený sběratel starověkých artefaktů a rukopisů.

JICCHAK PESSEL: Izraelský agent v Istanbulu, v padesátých letech odpovědný za imigrační trasu Sýrie–Turecko–Izrael.

AMNON ŠAMOŠ: Izraelský spisovatel, narozený v Aleppu, autor prvních dějin kodexu.

JICCHAK ŠAMOŠ: Badatel, v roce 1943 vyslán do Aleppa, aby se pokusil převézt kodex do Jeruzaléma. Bratr Amnona Šamoše.

JICCHAK SILO (pseudonym): Obyvatel tureckého Iskenderunu a izraelský imigrační agent od čtyřicátých let až do své smrti v sedmdesátých letech.

ŠLOMO ZALMAN ŠRAGAJ: V padesátých letech šéf celosvětové izraelské imigrační sítě.

RAFI SUTTON: Bývalý agent Mosadu, narozený v Aleppu, provedl vlastní pátrání po osudech kodexu.

MOŠE (MŮSÁ) TAWÍL: Aleppský vrchní rabín, rozhodl o převezení kodexu do Izraele.

SALÍM (ŠLOMO) ZAFARÁNÍ: Aleppský rabín, spolu s Tawílem odeslal kodex do Izraele.

ÚVOD

V LÉTĚ ROKU 2008, v temné podzemní místnosti izraelského Národního muzea v Jeruzalémě, jsem narazil na jednu z nejdůležitějších knih na světě. Do té doby jsem o ní nikdy neslyšel. Poklidným, posvátným prostorem vyhrazeným svitkům od Mrtvého moře, který se nacházel na konci schodiště vinoucího se z místa, kde jsem stál, zbožně procházely zástupy turistů kolem vitrín s pergamenovými poklady z Kumránu, ale v místnosti pod nimi jsem byl sám.

Po straně ležela otevřená tlumeně nasvětlená, objemná kniha. Zarážal mě nádech vážnosti, jenž ji obklopoval – neprosila se o pozornost. Nehonosila se zlatými listy ani propracovanou vazbou, nezdobily ji žádné složité šarlatové či sytě modré iluminace. Chlubila se jen řadami ručně psaných hebrejských znaků pečlivě vyvedených tmavohnědým inkoustem na nepatrně světlejším pergamenu: osmadvacet řádků ve sloupci, tři sloupce na stránce. Okraje byly posety drobnými poznámkami, připsanými jiným rukopisem. Spis ležel otevřený na knize Izajáš. Ze štítků jsem se dozvěděl, že před sebou nevidím nic menšího než nejdokonalejší exemplář hebrejské Bible, pro věřící Židy jedinou uznávanou verzi slova božího v jejich jazyce a v té podobě, v níž byla seslána na svět. Tím osamělým skvostem a tisíciletým cestovatelem byl Aleppský kodex, kterému jsem další čtyři roky zasvětil značnou část svého života.

Fascinovalo mě, jak málo o tom spise vím a jak podivně v sobě kniha snoubí vlastní význam a neznámost. Pár měsíců po prvním setkání,

v záplavě jiných novinářských povinností, jež s sebou přinášela práce pro jeruzalémskou pobočku tiskové agentury Associated Press – tehdy mezi ně patřilo i zpracovávání proudu staccatových dálkopisných zpráv z Blízkého východu, které popisovaly nekonečné bezvýsledné politické manévry a občasná krveprolití –, jsem konečně našel čas na svůj první pokus o článek. Tehdy jsem příběh rukopisu chápal následovně: Po staletí byl uchováván ve Velké synagoze v syrském Aleppu, kde si vysloužil přízvisko „aleppská Koruna“ (hebrejsky „Keter Aram Cova“). V roce 1947 při požáru založeném arabskými vzbouřenci byl rukopis poničen, následně ukryt a poté aleppskými Židy, jejichž obec záhy vymizela, propašován do nově založeného státu Izrael. Roku 1958 byl svěřen jeho prezidentovi, čímž – abych citoval jednu z oficiálních verzí příběhu – „se kruh uzavřel“. Kodex – svazek pergamenových folií – ležel po stovky let nedotčen, při požáru synagogy se však množství listů záhadně ztratilo, což ztížilo snahu badatelů rekonstruovat dokonalý text Bible – nikdy totiž nebyly vytvořeny žádné fotografie, a pokud známo, ani opisy kodexu. Poctivě jsem informoval o těch několika existujících, vágních teoriích o osudu ztracených stránek a stejně tak o novém pokusu správců knihy, badatelů z věhlasného Ben Cviho institutu v Jeruzalémě, tyto stránky nalézt. Pročetl jsem část dostupných materiálů o rukopisu, vyzpovídal pár akademických pracovníků a odeslal článek o zhruba čtyřech stranách redaktorovi agentury AP v New Yorku.

V době, kdy byl článek publikován, jsem si ještě plně neuvědomoval, co zmizení listů kodexu ve skutečnosti znamená – že jde o nefalšovanou záhadu a že vodítka a stopy jsou stále ukryty ve stárnocích myslích či v zapomenutých bednách plných dokumentů. Nevšiml jsem si ani toho, že v samotném příběhu se skrývá další záhada, přinejmenším stejně zajímavá jako ta první – jak se dostal kodex z tmavé jeskyně v Aleppu do Jeruzaléma? Nenapadlo mě tehdy, že by se o něčem tak starém dalo říct ještě něco nového, a už vůbec ne, že pravdivý příběh rukopisu vlastně nebyl vyřčen nikdy.

Rád bych řekl, že mi na příběhu knihy, kterou jsem viděl v muzeu, připadalo něco zvláštního, a že právě proto jsem o ní i po několika měsících stále přemýšlel. Nenapadlo mě však vůbec nic, a když jsem se o věc konečně začal víc zajímat, pořád jsem si představoval prostý, povznášející příběh o záchraně kulturního díla, který jako zářivě barevná nit svištěl staletími dějin, příběh o návratu knihy domů. Můj zpravodajský instinkt, neurčité duševní šimrání, jež mě upozornilo na jiný, utajený příběh, se ozval až po několika podivných matoucích měsících, které jsem trávil narážením na zamčené dveře.

Setkal jsem se s ředitelem Ben Cviho institutu, vládou dotovaného akademického ústavu pojmenovaného po etnografu a historikovi Jicchaku ben Cvim, který v letech 1952 až 1963 zastával post izraelského prezidenta a jemuž byl rukopis předán po převozu do Izraele. Přestože rukopis, chráněný bezpečnostními opatřeními, je uložen v Národním muzeu, institut zesnulého prezidenta, zasvěcený studiu východních židovských komunit, jenž stojí mezi stromy v jedné tiché jeruzalémské čtvrti, zůstává jeho oficiálním držitelem. Kultivovaný, opatrný profesor v jeho čele se mnou obsírně rozprávěl do chvíle, kdy jsem překonal zdvořilostní fráze a požádal jej o přístup k dokumentům vztahujícím se ke kodexu, které má institut ve svém archivu. Poté už nereagoval ani na mé e-maily.

Při pátrání po osudech rukopisu po požáru v aleppské synagoze v roce 1947 jsem narazil na hebrejskou knihu publikovanou institutem v osmdesátých letech. Nabízela podrobné informace o dějinách kodexu před rokem 1947, avšak k událostem pozdějším se vyjadřovala podivně neurčitě a rozporuplně. Nabýval jsem dojmu – který sílil s každou další přečtenou stranou –, že autor se ze všech sil snaží něco, možná i vícero skutečností ochránit před odhalením. Zavřel jsem knihu se znepokojivým pocitem, že toho vím ještě méně, než když jsem ji otevíral.

Kontaktoval jsem jiného pracovníka institutu a řekl mu, že bych o Aleppském kodexu rád napsal knihu. „Jedna kniha už vyšla,“ oznámil mi.

Dozvěděl jsem se o soudním procesu, který se odehrál před více než padesáti lety v Jeruzalémě, a zdálo se, že je nějakým způsobem s rukopisem provázán – nakonec jsem zjistil, že o něm podle všeho neexistuje žádný úřední záznam.

Zavolał jsem jednomu z předních světových odborníků na hebrejské rukopisy, bývalému řediteli izraelské Národní knihovny, a poté co jsem se představil, jsem se jen tak mimochodem zmínil o „stránce“ Aleppského kodexu. „Nikoliv *stránka*,“ opravil mě muž chladně s opovržením v hlase, „ale list.“ Jestli nevím, jaký je mezi těmi dvěma rozdíl, možná bych si měl vybrat jiné téma, naznačil – jako by chtěl říct, že amatéři se v tomto příběhu nemají co štourat. (V odborném jazyce knihovníků se *stránkou* rozumí jedna strana listu. Mimo zdi akademické půdy se tyto výrazy používají rovnocenně a já sám je po celou dobu volně zaměňuji.) Pak mi doporučil, abych si přečetl několik článků – z jeho pera –, a zavěsil.

Postupně jsem odhalil subkulturu lidí fascinovaných kodexem a jeho historií – vědců, sběratelů a židovských exulantů z Aleppa, kteří při pouhé zmínce o rukopisu okamžitě zpozorněli. Začal jsem na ně pohlížet jako na jakýsi aleppsko-kodexovský podzemní proud.

Zašel jsem do obchůdku přeplněného hebrejskými knihami nedaleko tržiště se zeleninou v západním Jeruzalémě. Dozvěděl jsem se totiž, že jeho majitel, aleppský Žid, by mi mohl poskytnout k rukopisu nějaké informace. Knihkupec, muž s černou jarmulkou na hlavě a s plnovousem, se mi omlouval – nedokáže mi pomoci. Sám dřív kladl otázky, ale marně: „Pokud jde o kodex, vyrostla v aleppské komunitě hradba mlčení.“

Potom se ke mně donesly zvěsti, že by s celou záležitostí mohla mít co do činění izraelská tajná služba Mosad, a tak jsem oslovil někdejšího agenta, s nímž jsem se kdysi spřátelil při práci na jiném článku pro AP. Bývalý rezident Mosadu v Bejrútu a Teheránu dnes trávil většinu času přecházením v bačkorách po svém telavivském bytě. „To byste si měl promluvit s Rafim Suttonem,“ doporučil mi. Sutton, téměř osmdesátiletý rodák z Aleppa, byl vysloužilý agent Mosadu a dalších

izraelských zpravodajských služeb. Před dvaceti lety, když ukončil dráhu profesionálního špiona, se pustil do vlastního pátrání po nedávné historii aleppského rukopisu.

Při jednom z našich prvních setkání Sutton položil na konferenční stolek tlustý šanon, opřel se do opěradla a obdařil mě tak dokonale pronikavým pohledem vyšetřovatele, že jsem téměř cítil, jak se mi silnými prsty přehrabuje v hlavě. „Co víte?“ zeptal se a vzápětí se posměšně ušklíbl, když jsem mu odpověděl. Nevím nic. „Celý ten příběh je tady,“ pokynul hlavou k šanonu. Orlí nos mu přitom z obličeje jemně zkriveného ve znepokojujícím úsměšku čněl snad až k chomáčku bílých chlupů vykukujících ze sportovní soupravy. Agenti své informace nerozdávají na potkání. Pořadač sloužil jako rekvizita, vějička, a pro tuto chvíli Sutton neměl v nejmenším úmyslu nechat mě do něj nahlédnout.

Díky novým kontaktům z aleppsko-kodexovského podzemí jsem se seznámil se čtyřicátníkem Ezrou Kassinem, který byl schopen do nejmenších detailů popsat Velkou synagogu v Aleppu i grotu, kde býval rukopis ukryt. Sám v ní však nikdy nebyl. Narodil se v židovské rodině pocházející z Aleppa, ale v Izraeli, kde zprvu sloužil v armádě jako vyšetřovatel vojenské policie a později vedl centrum pro studium židovské mystiky. Kassin byl téměř posedlý chybějícími listy kodexu, jako by opětovné složení rukopisu umožnilo obnovit něco mnohem důležitějšího. Stejně jako vysloužilý agent Mosadu Rafi Sutton i Kassin provedl vlastní, amatérské pátrání po kodexu a získané materiály uchovával v pořadačích i elektronických souborech ve svém domově, kde žil s manželkou a dvouletým synkem.

„Poslyšte,“ řekl mi při jednom setkání v kavárně, „vstupujete na hodně tenký led.“ Přikývl jsem a předstíral, že vím, o čem mluví. Zavrtěl hlavou. Nemám prý tušení.

„Čeká vás spousta nástrah, pastí a přeludů i strážců podstaty věci,“ varoval mě. „Řeknete nesprávnou věc nesprávnému člověku a zavře se před vámi desatero dalších dveří.“ Pozvedl ke rtům šálek kapučína a vychutnával si svou chvíli.

Moje první návštěva v izraelském Národním muzeu mě měla připravit na to, co přišlo posléze. Svazek, který jsem viděl otevřený na knize Izajáš, ten, na jehož popud jsem se do tohoto pátrání pustil, Aleppský kodex vůbec nebyl. Skutečné byly jen dva horní listy, položené na maketě objemné knihy umně naaranžované tak, aby vypadala jako originál. Později jsem se dozvěděl, že kvůli konzervaci a bezpečnosti je zbytek rukopisu přechováván ve sklepním trezoru na jiném místě budovy. Aby se ke kodexu člověk dostal, bylo zapotřebí tří různých klíčů, magnetické karty a tajného kódu. Ve vitríně byla k vidění chytře vymyšlená lest kurátora, jež měla v návštěvníkovi vyvolat dojem skutečnosti. Jako v mnoha jiných případech v tomto příběhu i tady se jednalo o účelný podvod.

Vytrvalost dveře přece jen otvírala. Příběh začíná v okamžiku, kdy se rodilo něco nového a něco velmi starého se chýlilo ke svému konci. Rozvíjí se mezi dvěma nepříliš vzdálenými městy – Aleppem a Jeruzalémem –, přesahuje však i do jiných měst na jiných kontinentech. Nejdřív jsem si myslel, že bude pojednávat o moci důležité knihy, a vlastně jsem se nemýlil, ačkoliv je to příběh nakonec mnohem temnější, než jsem původně zamýšlel. S ohledem na hluboké porozumění charakterům lidských bytostí vystupujících na stránkách kodexu by se snad dalo člověku odpustit – ať slova Bible pokládá za prorocká, nebo jen moudrá –, bude-li jej vnímat jako příběh knihy, která předpovídá svůj vlastní osud.

Došel jsem k závěru, že ony dvě záhady související s kodexem jsou úzce propojeny nejen mezi sebou, ale také s neochotou povědět pravdu či vůbec hovořit o cestách rukopisu ve 20. století. Jedná se o pravdivý příběh, nikoliv vybroušenou detektivku, a k tomu, abych uspokojivě vyřešil první záhadu – zmizení listů kodexu –, by bylo zapotřebí moci soudní obsílky a stroje času. Pochopil jsem, že naprostá jistota je v tomto případě zkrátka nedosažitelná. Přesto jsem se dostal dál, než jsem se zprvu odvažoval doufat, a zjistil značné množství překvapivých, dosud nezveřejněných informací známých jen několika

vyvoleným, díky nimž jsem dokázal alespoň načrtnout obrys odpovědi. Rozluštění druhé záhady – jak přesně se kniha dostala tam, kde nyní spočívá – je zde předloženo v úplnosti vůbec poprvé.

Významný lékař a filozof Moše ben Majmon (Maimonides), s nímž se čtenář krátce setká v Káhiře ve 12. století, v pojednání o snaze odhalit skutečnou pravdu ukrytou na stránkách Bible napsal:

Člověk by se neměl domnívat, že tato velká tajemství zcela a úplně chápe každý z nás. Není to tak. Někdy k nám sice pravda probleskne, až si myslíme, že je den, ale poté ji jiné záležitosti a zvyklosti ve svých různých podobách skryjí a my se znovu ocitáme v temné noci, téměř stejně jako na počátku. Jako bychom byli v černé noci a nad hlavami nám znovu a znovu létaly blesky.

Maimonides – který využíval kodexu při psaní svého nejtrvalejšího díla v oblasti židovského práva – se vyjadřoval k záležitostem mnohem důležitějším než novinářské bádání, přesto jsem se k jeho slovům často vracel, když jsem s námahou pátral po osudech aleppského rukopisu. Nové útržky informací, které jsem dokázal získat, zprvu nenavštědčovaly žádnému pochopitelnému vysvětlení, avšak pomalu mé pátrání začalo nést ovoce a osud knihy se vyjasňoval. Ačkoliv je za hranicí mých možností získat chybějící části Aleppského kodexu, zjistil jsem, že mnoho chybějících částí jeho příběhu jen čekalo na to, až je někdo odhalí.

Do práce na této knize jsem se pustil kvůli své zvědavosti. Když jsem však spolu s rostoucí zkušeností v odhalování tajemství v tlustých složkách získával stále překroucenější a chatrnější fakta, trávil jsem čím dál víc času se starci a chystal se stébel v podobě vzpomínek drolících se jako ohořelý pergamen, objevil jsem další motivaci. Nemůže-li být celistvý Aleppský kodex, je nutné se ze všech sil postarat o to, aby byl úplný alespoň jeho příběh. Tolik dlužíme lidem, kteří ho sepsali, četli, přísahali na něj a po tisíc let ho vlastními životy střežili.

ČÁST PRVNÍ

1

FLUSHING MEADOW

VE FLUSHING MEADOW, na předměstí New Yorku, zastavovaly vedle holých stromů a skupinky vlajkových stožárů první limuzíny a jejich pasažéři se přesouvali do zašedlé budovy, v níž kdysi bývalo kluziště. Venku se v chladném dni shromažďoval dav lidí, uvnitř v aule se mačkali pozorovatelé a delegáti. Bylo sobotní odpoledne 29. listopadu 1947.

Zrnitý filmový záznam z onoho dne zachycuje muže v oblecích usazené v řadách před vyvýšeným pódiem, kde seděli tři funkcionáři, za jejichž zády byla vyobrazena obrovská zeměkoule. Asistenti přicházeli a odcházeli se svazky listin v rukou, v obličejích výraz odpovídající vážnosti situace: delegáti tohoto nového světového uskupení – Organizace spojených národů – měli prostým hlasováním zanedlouho změnit chod dějin.

„Začneme,“ vyzval přítomné muž sedící uprostřed, Brazilec předsedající valnému shromáždění. Stříbrný mikrofon přenášel z pódia slova pronesená angličtinou se silným přízvukem k židovským krejčím tlačícím se u radiopřijímačů v manhattanské čtvrti Lower East Side, na opačný břeh Atlantiku do uprchlických táborů plných běženců stížených druhou světovou válkou, která skončila sotva přede dvěma lety, a dál na východ k arabským studentům v Damašku, ke kupcům v Jaffě a Káhiře i k majitelům obchodů v ani ne 30 let starém, písčném Tel Avivu. Někteří posluchači drželi v ruce tužky, aby měli o hlasování

přehled. Dvoutřetinová většina by znamenala, že Palestina, od roku 1917 ovládaná Brity, se rozdělí na dva státy – jeden pro Židy, druhý pro Araby. Hlasování předcházely měsíce zoufalých diplomatických, ale i hrubých politických jednání, ovlivněných nedávnými děsivými událostmi v Evropě. Stoupenci židovského národního hnutí, sionismu, by schválení rezoluce vnímali jako dosažení spravedlnosti pro pronásledovaný lid a splnění dvoutisíciletého snu o znovuzrození národa. Pro Araby z Palestiny a okolních zemí by totéž znamenalo násilné vnucení cizí entity do samotného středu Blízkého východu, nesnesitelné ponížení – a jistou válku.

Na severu Sýrie, asi deset tisíc kilometrů od New Yorku, byl právě večer. Letec vracející se ze západu by nad zrcadlově hladkým Středomořím nejprve spatřil odraz úplňku na hladině a poté temnou šíři domorodých pastvin a hospodářských polí, které se táhly až k Eufratu a pouštím ve vnitrozemí. Jako shluk světél v křižovatce železničních tratí a silnic sbíhajících se ze všech směrů by se vyjímalo Aleppo. Město se rozléhalo kolem drolicích se pozůstatků majestátní citadely, obklopené ulicemi plnými tržišť. Obchůdky už byly zavřené a ženy z *manzúlu* přijímaly klienty, zatímco muži se jako hlubinní potápěči nořili do kavárenského dýmu a hadičkami mezi rty nasávali nasládlý kouř vodních dýmek. Z okraje Starého Města vedl labyrint průchodů do čtvrti odjakživa obývané Židy. V samotném srdci této části města, za vysokými hradbami, stála jejich Velká synagoga. Uvnitř budovy, na konci jedné z chodeb a o několik schodů níže, se nacházela temná jeskyně a v ní železná schrána se dvěma zámky, která ukrývala onu proslulou knihu.

Šamaš aleppské Velké synagogy Ašer Baghdádí, hubený muž ve splývavém šatu po kotníky, se tou dobou věnoval obchůzkám. Když skončil šabat a odešel poslední věřící, prošel šamaš jako vždy všemi místnostmi, nádvořím, kde se konaly pobožnosti v létě, i grotou, známou jako Jeskyně proroka Eliáše, ve které se nacházela železná schrána. Dvojitý zámek sloužil jako dodatečné opatření, a sice proti vlastním stráž-

cům pokladu. Při otevírání schrány, k němuž nedocházelo nijak často, bylo zapotřebí obou starších vlastníčích klíče, aby na sebe vzájemně dohlíželi. Šamaš nezastával tak významné postavení, aby některý z klíčů opatroval, měl ale železný klíč k vratům synagogy. Teď prošel úzkým průchodem a vystoupal po trojích schodech do svého domova, odkud měl výhled na opuštěné nádvoří budovy, z níž právě vyšel. V uličkách poblikávaly veřejné petrolejové lampy.

Většina aleppských Židů si nejspíš téměř neuvědomovala, co se odehrává ve Flushing Meadow, pokud o tom vůbec věděli. Mnoho z nich věřilo, že události v Palestině se jich nijak nedotýkají, a jen několik vyvolených vlastnilo radiopřijímač. Mezi ty, kteří chápali vážnost nadcházejících událostí, patřil patnáctiletý Rafi Sutton, onen vysloužilý agent, s nímž jsem se setkal o šest desetiletí později. Seděl tu noc v obývacím pokoji v moderní čtvrti středostavovských Židů, muslimů a křesťanů, kteří unikli chudobě přeplněného Starého Města. S rodiči a sestrami poslouchal rádio značky Zenith, přístroj v dřevěné skřínce.

Brazilecův hlas ve vysílání z Flushing Meadow vystřídalá nevýrazná americká angličtina. Nový hlas začal předčítat ze seznamu.

„Afghánistán?“ otázal se a poté zopakoval odpověď, jež neslyšně zazněla ze zasedacího sálu: „Proti.“

„Argentina,“ pokračoval. „Argentina? Zdržuje se.“

„Austrálie?“ řekl. „Pro.“

Arabští vůdci a diplomaté v průběhu dní a týdnů, které hlasování předcházely, přešli od hrozeb násilného vyhlazení židovské enklávy v Palestině k vyhrožování zranitelným diasporním ostrůvkům rozestřtým v islámských zemích – Bagdádu, Aleppu, Alexandrii, Tunisu či Casablance. V arabských zemích žilo osm set tisíc Židů a dalších dvě stě tisíc se nacházelo na území nearabských islámských států jako Írán nebo Turecko. Tito lidé obvykle nepatřili k sionistům, ale na tom nyní pranic nezáleželo: pro tuto chvíli se stali rukojmími. „Vytvoření židovského státu ohrozí životy milionu Židů v muslimských zemích,“ varoval zástupce Egypta. Irácký premiér se nechal slyšet, že pokud bude

rezoluce schválena, „měla by být proti všem Židům v arabských zemích učiněna přísná opatření“. Arabský delegát z Palestiny zase připomínal, že osud Židů žijících na arabském území by se mohl stát „velmi nejistý“. Arabské vlády se sice mohou snažit ze všech sil, aby židovské obyvatele ochránily, pravil, přesto „vlády obecně vzato nikdy nedokážou zabránit srocování rozčilených davů a násilnostem“.

„El Salvador?“ četl americký hlas dál. „Zdržuje se.

Etiopie? Zdržuje se.

Francie?“

Mnoho přítomných v sále ve Flushing Meadow napětím ani nedýchal; Francouzi celou dobu váhali a očekávalo se, že se zdrží hlasování.

„Pro,“ řekl americký hlas a sál vybuchl bouřlivým nadšením.

„Vzrušení,“ vzpomínal jeden sionistický delegát, který hlasování sledoval na vlastní oči, „se proměnilo ve fyzickou bolest.“

Z rádia v Rafiho domě se ozvalo klepání – to brazilský zástupce vyzyval svým kladívkem na druhé straně Atlantského oceánu ke klidu. Rafi i jeho rodiče si dělali starosti o jeho tři starší bratry, kteří před mnoha lety odešli z domova podpořit sionismus v Palestině. Rafi je znal převážně z dopisů, jež čítával je nahlas své negramotné matce, zatímco ona vkládala přiložené fotografie opálených mladíků za dřevěný rám skříňového zrcadla. O sebe Suttonovi zatím strach neměli.

„Ukrajina?“ pokračoval americký hlas. „Pro.

Jižní Afrika? Pro.

Sovětský svaz? Pro.

Spojené království? Zdržuje se.

Spojené státy? Pro.“

Když hlasování skončilo, Brazilec znovu poklepal kladívkem. Přítomní v sále sledovali, jak si nasazuje brýle. „Jakmile promluvil,“ vzpomínal později jeden z židovských delegátů, „zmocnil se nás pocit, jaký člověk zažije jen jedenkrát za život. Jako bychom vysoko nad hlavami slyšeli mávání křídel historie.“

Brazilelský zástupce četl z listu papíru. „Rezoluce Dočasného výboru pro Palestinu byla přijata třiatřiceti hlasy,“ oznámil. „Třináct zemí bylo proti, deset se hlasování zdrželo.“ Sál pohltily vzrušené výkřiky.

V Britý ovládaném Jeruzalémě se srocovaly davy v ulicích. Židovskou částí města projížděly nákladní vozy s ampliony a burcovaly obyvatele k oslavám. Zaměstnanci vinárny skouleli přímo do centra města sud vína a nabízeli pití zdarma. Budoucí izraelská ministerská předsedkyně Golda Meirová oslovila oslavující lid z balkonu nízké budovy sídla Židovské agentury, sionistického vedení v Palestině: „Dva tisíce let jsme čekali na vysvobození a teď ta chvíle konečně nastala. Je tak ohromná, tak úchvatná, že překračuje možnosti lidských slov. Židé,“ řekla, „*mazl tov!*“

Arabští vůdci a diplomaté reagovali omráčenou zlostí. „Moje země toto rozhodnutí nikdy neuzná,“ hrozil syrský zástupce v OSN těsně předtím, než spolu s dalšími arabskými představiteli na protest opustil shromáždění. „Nikdy za ně nepřijme odpovědnost. Důsledky nechť nesou ostatní, ne my.“ Duchovní káhírské islámské univerzity Al-Azhar nedlouho poté vyzvali k „celosvětovému džihádu na obranu arabské Palestiny“. Výzvu ke svaté válce napodobila syrská odbočka Muslimského bratrstva, když prohlásila, že tento boj je pro Araby, „které chce ten nejodpornější, nejzkaženější, nejprohnanější a nejničivější národ porobit a odsunout“, otázkou „života a smrti“.

Rodiče Rafiho Suttona v Aleppu vypnuli rádio. V ulicích vládl klid, nic se nezměnilo. Prozatím.

Po dvou stech tisících nocích, po které ležel kodex ve staré synagoze, to měla být ta poslední. Přesto se ani zde nedělo nic mimořádného.

Rukopis unikl do synagogy ze světa zmítaného válkami vedenými meči a šípy, světa, jehož západní hranice nesahala dál než na pobřeží Atlantského oceánu. Ať se od té doby změnilo mimo grotu cokoliv, strážci kodexu stále pocházeli z generací Židů z téhož místa v diaspoře, které tu stálo dávno před vznikem islámu i křesťanství. Aleppští Židé

na kodex přísahali, v jeskyni zapalovali svíce a modlili se za zotavení nemocných. Každá generace posílila ochrannou pavučinu příběhů, jež poklad obklopovala, novým vláknem, ačkoliv většina z těch, kdo kodex uctívali, jej v životě neviděla. Morální poselství příběhů bylo vždy stejné: Před dávnými časy, pravilo se v jednom z nich, vyňali starší kodex ze synagogy a vzápětí Židy zachvátil mor. Epidemie ustoupila teprve poté, co byl rukopis navrácen. Také v jiné legendě byla kniha přemísřena, ale zázračně se vrátila na své místo. Pokud by se pokladu něco stalo nebo by zmizel ze synagogy, pak podle prastarých významných tradic byla obec odsouzena k záhubě. Dnes, dlouho po zmíněných událostech mnoho jedinců připouští, že jde o fantaskní smyšlenku, přesto nikdy neopomenou zdůraznit, že nakonec se vždy potvrdila.

V záhlaví kodexu je psáno:

Blažený ten, kdož ho ochraňuje,
a prokletý ten, kdož ho odcizí,
a prokletý ten, kdož ho prodá,
a prokletý ten, kdož ho dá do zástavy.
Nesmí být prodán ani navždy znesvěcen.

Delegáti ve Flushing Meadow spustili řetězec událostí, které vedly k válce v Palestině, k vítězství Židů a ke zrození státu Izrael. To je všem dobře známo. Dali však podnět i k úplně jinému dění, s nímž je obecně známena jen hrstka jedinců: k putování Aleppského kodexu, příběhu, jenž musí být vysvobozen z desítek let přehlížení, mýtů a úmyslného klamání.

2

ALEPPO

DEN PO HLASOVÁNÍ se Aleppo opatrně probouzelo k životu.

Za běžného rána by šamaš Ašer Baghdádí vyšel z nevelkého obydlí vedle synagogy a vydal se na trh pro pita chléb se sezamovým semínkem či džbánec sladké směsi mléka, jemně namletého kořene vstavače mužského, skořice a drcených vlašských ořechů zvané *sahlab*. O mnoho let později mi o tom vyprávěla jeho dcera Bahíja, jež má na rodinných fotografiích ze čtyřicátých let kulaté dětské tvářičky a nedůvěřivé oči. V době, kdy jsem s ní mluvil v jejím obývacím pokoji, už byla babičkou; na sobě měla volné kalhoty a gumové dřeváky a kouřila jednu cigaretu za druhou. Žila v jiné zemi, mluvila jiným jazykem a vystupovala pod jiným jménem. Vzhledla k obyčejnému svítidlu na stropě svého bytu ve městě jižně od Tel Avivu a začala vyprávět o křišťálovém lustru, který vídala jako malá, když doprovázela otce na obchůzkách Velkou synagogou. Vzpomínala na podivné zvuky, na skryté místnosti i jedno zvláštní místo, kde často zůstávala stát a nechala se ovívat závany studeného vzduchu. I když má Bahíja v příběhu jen malou roli, vydal jsem se za ní – a jejími dětskými vzpomínkami, zpola zapomenutou arabštinou i mrazničkou nacpanou syrským kořením – coby za nezkaženým pozůstatkem židovského Aleppa, světa, jenž pro ni skončil v jejích jedenácti letech.

Bahíja, jako tucet jejích sourozenců, spávala na rohožích vyskládaných na podlaze a každé ráno snídala chléb s datlovým medem nebo

džemem, který vyráběla matka vyskládáním meruněk pod skleněný plát na střeše domu. Po snídani děti zpravidla seběhly ze schodů a rozprchly se v ulicích města. Tohoto rána však nikoliv.

O kousek dál v jedné z ulic Starého Města šel právě Murád Faham z domu na tržiště, když potkal známého, který ho varoval. Faham, obchodník se sýrem, jemuž táhlo na čtyřicítku, jako většina aleppských Židů ještě nevěděl o novinkách z Flushing Meadow ani o nejnovějším vývoji v Palestině, kde už toho rána propukly boje. Jeho vzpomínky jsou zaznamenány v ústním vyprávění nahraném a přepsaném o třicet let později.

Kam jdeš? ptal se onen známý.

Na trh, odvětil Faham.

Řekni židovským obchodníkům, ať okamžitě zavrou své obchody, pravil muž. Pak se naklonil těsně k Fahamovi: Židé dnes přebrali zemi, šeptal mu do ucha, a tihle lidé nám chtějí provést něco, co si pro nás Stvořitel světa nepřeje. Řekni jim, že bude lepší, když svoje obchody dneska zavrou.

Faham muže uposlechl a spěchal zpátky domů. Cestou narazil na muslimského obchodníka, se kterým se také znal.

Jak to, že se procházíš po venku, Muráde? Běž domů, pobídl jej obchodník a rozhodl se ho doprovodit. Po cestě minuli dav školáků, kteří vykřikovali hesla proti schválení rezoluce. Byly to jen děti, ale Faham měl toho rána poprvé strach.

Běž domů a nevycházej, udělej to pro mě, naléhal na Fahama obchodník. Víme, že se schyluje k něčemu hodně zlému.

Rafi Sutton žil mimo Staré Město, v moderní čtvrti Džamílja. Byl vzhůru a všechny smysly měl v pohotovosti, přestože poslouchal rádio dlouho do noci.

V době, kdy se toto vše odehrávalo, na konci roku 1947, byl Rafi dospívajícím králem malého světa, který přešel pěšky za pouhou hodiinu. Z domova naproti lahůdkářství Mazreb, kde starší židovští chlapci kupovali obložené bagety na francouzský způsob, jimiž se snažili

ohromit své přítelkyně, se vydal přes stinné hlavní tahy, po kterých se prohánělo čím dál více aut a stále méně koňských povozů, kolem kina Roxy a nevěstince do spleti středověkých ulic Starého Města a tržišť, jež překypovala životem a topila se v těžkém vzduchu prosyceném kořením, až došel k Velké synagoze s ukrytým rukopisem. Kdyby využil *le tramway* – pozůstatku francouzské koloniální nadvlády, která skončila teprve před rokem –, byl by tam ještě rychleji, a navíc za cestu neplatil: Předními dveřmi naskočil do žlutého vozu s úhledným modrým pruhem na boku a poté ustupoval dozadu před průvodcím, jenž vybíral jízdné. Než muž došel až k němu, Rafi už se držel tyčí po stranách zadních dveří a krčil nohy v kolenou. Zatímco tramvaj pokračovala v cestě, chlapec v šortkách se vznesl do vzduchu, vzápětí přistál pevně na zemi a zmizel mezi nákladními vozy a odfrkujícími koňmi.

Za druhé světové války, ještě než se situace začala měnit k horšímu, tvořila Rafiho život směsice pochodněmi ozářených skautských slavností – *l'éclaireur toujours prêt!* –, bojů o vlajku, studia Tóry a francouzštiny. Potraviny byly na příděl a Rafiho často posílali vystát frontu na surový hnědý cukr, po němž na hladině čaje zůstávala nevábna pěna. Rafi s kamarády se bavili zvěstmi o nacistických špionech, kteří na střechách aleppských domů údajně vztyčovali antény a morseovkou vysílali tajné zprávy Hitlerovi. Když mi tohle Rafi vyprávěl, zdálo se, že právě tyto představy považuje za předzvěst profesní dráhy, na niž se nakonec vydal – poté co jej jeho svět vypudil a on se na něj začal dívat očima nepřítele, agenta Mosadu.

V oněch mladických letech se Rafiho život točil kolem impozantního radiopřijímače Zenith, který stál na čestném místě v bytě jeho rodiny, na konci točitého schodiště domu ve čtvrti Džamílíja, kde většina rodin byla majetnějších než ta jeho. Naleštěnou polooválnou dřevěnou skříňku se systémem obvodů kdysi přivezla Rafiho matka z návštěvy u svých bohatých bratrů, klenotníků v Bejrútu. Sami si koupili novější model a starší nechali sestře, aby si ho odvezla vlakem do



Velká synagoga v Aleppu, počátek 20. století

Aleppa. A tak Rafiho rodina navzdory finančním těžkostem způsobeným nemocí, jež roky sužovala postaršího otce, přišla k radiopřijímači, přepychovému kousku, který do jejich obývacího pokoje večer co večer přitahoval příbuzné i přátele, aby naslouchali nejnovějším informacím o válečném dění. Zenith informoval dospělé o německých vítězstvích a překvapivém pádu Francie, země vojáků a policistů, jež Rafi vidával v ulicích, země obložených baget z lahůdkářství a jazyka, o němž mnozí místní Židé s jistou pýchou prohlašovali, že jej ovládají lépe než rodinou arabštinu.

Tehdy Francie Sýrii ovládala, a když po Blitzkriegu v roce 1940 kapitulovala, připadlo Aleppo pod správu nacistické loutkové vlády ve Vichy. Rafi nepotřeboval rádio, aby se dozvěděl o tomto vývoji či o související hrozbě pronásledování takového rozsahu, jaký místní Židé nikdy nezažili, nebo o podpurné invazi následujícího roku, jíž se účastnilo ohromující množství nových vojáků – Kanadánů, Nigerijců, Novozélandánů i Indiánů, nekonečného zástupu cizinců různých barev pleti a uniforem. Někdy rodiče posílali Rafiho hledat židovské vojáky – i ti se našli v armádním houfu Britského společenství národů, který vpadl do města –, aby je přivedl na šabatovou večeři. Zenith ho nemusel informovat ani o nepokojích, které v Aleppu naplno propukly ke konci války, kdy se moci znovu ujala Francie a mnoho Syřanů volalo po ukončení koloniální nadvlády. Zloba v ulicích byla zprvu namířena pouze proti Francouzům. Židé z francouzského vlivu profitovali, spoléhali se na francouzskou ochranu a myšlenka nezávislé Sýrie jim naháněla strach, přesto se pro jistotu přidávali k masovým protestům a předstírali co největší zanícení. I Rafi se demonstrací účastnil. Vůdce protestů se vždy posadil na ramena některého z přívrženců a křičel do davu: *Aná de Gaulle, hibbúní!* Já jsem de Gaulle, milujte mě! A dav sborově odpovídal: *Chara alejk!* Naser si! Potom demonstranti obvykle rozbili pár výloh nebo převrátili tramvajový vůz.

Při jedné příležitosti Rafi viděl, jak masa mužů zastavila francouzský vojenský džíp. Přinutili vojáky vystoupit, svázali jim ruce, srazili je

na vozovku a hlavu jim opřeli o obrubník. Pak jim roztříštili lebky kameny. V roce 1946 Francouzi rezignovali a nechali syrský lid, aby si vládl sám. Jakmile odešli, byli místní Židé vydáni na pospas svým krajanům. Alliance Israélite, francouzskojazyčná židovská střední škola, kterou Rafi navštěvoval, byla okamžitě zavřena.

Rafiho svět v době, kdy přestával existovat, sestával z přibližně deseti tisíc lidí s hrstkou opakujících se příjmení a kořeny snad nejhlubšími ze všech židovských ostrůvků na světě, ze směsice lidí, kteří tu buď žili od pradávna, nebo se doplavili v průběhu staletí, když utíkali před pronásledováním či hledali štěstí coby obchodníci. Aleppští Židé tvořili starou komunitu už v roce 70 po Kr., kdy římské legie zničily židovský chrám v Jeruzalémě, a při příchodu muslimských dobyvatelů v 7. století už se jejich obec dala nazvat prastarou. Žili tu dva a půl tisíce let, dávné odhady místních obyvatel dokonce nepřipouštěly dobu kratší než tři tisíce let. Podle tradice sahaly kořeny komunity do doby, kdy město ovládl generál armády krále Davida Jóab, o němž se stručně zmiňuje Bible. Podle jedné z legend – které příkrášlují velmi stará a působivá tvrzení tím, že je označují za ještě starší a ještě působivější – právě generál Jóab položil základy Velké synagogy i aleppské citadely.

Arabští obyvatelé nazývali město Halab a Židé dosud někdy užívali biblického jména Aram Cova – aby dali jasně najevo, že nejsou ničímí hosty. K židovským rodinám se řadili i Dajanovi a Tawílovi, kteří dohledali své předky ve městě do dob před tisíci lety, či Suttonovi nebo Kassinovi, již sem uprchli před španělskou inkvizicí. Žili zde Di Picciotovi, jedna z větví toskánské obchodnické rodiny, Baghdádíovi, jako třeba rodina správce synagogy, kteří pocházeli z Iráku, a objevovala se tu i jména jako Hornstein či Goldman, prozrazující přistěhovalce z východní Evropy. V této konzervativní, tradiční a paternalistické komunitě se našla i skupinka svobodomyšlných jedinců, hrstka sionistů a přinejmenším jeden komunista, jenž své syny pojmenoval Lenin, Stalin a Karl.

Po vzestupu islámu žili Židé jako tolerovaná menšina se statusem *dhimmi*, který muslimové přiznávají Židům a křesťanům pro jejich víru v jednoho Boha. Navzdory rostoucí tendenci v našich dobách vidět předmoderní islámský svět jako ráj náboženské tolerance, v němž židovská společnost svobodně vzkvétala, byli Židé zajatci vrtochů nevypočitatelných panovníků a nálad nepřátelské většiny, která je vnímala jako zdegenerované, nehodné respektu a ze své podstaty bezmocné. Dokud však uznávali muslimskou nadřazenost, bylo jim povětšinou umožněno žít, vyznávat svou víru a příležitostně i prosperovat. Rafiho otec – jako všichni ostatní otcové – s muslimy obchodoval a většina aleppských Židů kupovala těsto od muslimských pekařů a košer maso od muslimských řezníků, kteří zaměstnávali židovské rituální poražeče. Už v době, kdy se Rafi narodil, však staré dohody pomalu přestávaly platit.

Jakmile se islámské země dostaly do rukou Francouzů a jiných evropských mocností, začali se Židé vymaňovat z předurčené pozice, učili se novým jazykům, zajišťovali lepší vzdělání svým dětem a těšili se z úspěchů v podnikání. Muslimové za nimi mnohdy pokulhávali. V Alžírsku Židé dostávali francouzské občanství, které muslimům nebylo poskytováno. V centru Káhiry, jež spadala pod britskou nadvládu, vystavěli ve stylu faraonské architektury velkou synagogu. Arabští muslimové, kteří se stále častěji cítili jako národnostní skupina – jež by akceptovala arabské křesťany, nikoliv však arabské Židy –, rostoucí pronikání západních zemí nesli velmi nelibě, zatímco Židům zahraniční ochrana a patronát dodávaly odvahu. Poté co do Palestiny začaly proudit davy dalších Židů, tentokrát z Evropy, se nepřátelství ještě více vyostřilo a přinutilo Židy v islámském světě deklarovat věrnost svým sousedům. „Syrští Židé nemají se sionistickou věcí nic společného,“ psalo se v jednom zoufalém prohlášení, které roku 1929 zveřejnil židovský mládežnický klub ze syrského hlavního města Damašku v místních novinách. „Právě naopak, prožívají se svými arabskými spoluobčany veškeré pocity radosti i smutku.“ Muslimové, pravilo se v prohlášení dále, musejí „rozlišovat mezi evropskými sionisty a mezi Židy žijícími v těchto zemích už celá staletí“.

Za druhé světové války naprostá většina obyvatel Sýrie silně podporovala Hitlera a vůdce palestinských Arabů strávil část války v Berlíně, kde se angažoval v nacistické propagandě a osobně organizoval jednotky SS. Do arabštiny přeložen a hojně šířen byl caristický padělek *Protokoly sionských mudrců*, který údajně odhaloval židovské spiknutí za účelem ovládnout světové dění. Iráčtí obyvatelé Bagdádu, kde Židé tvořili třetinu populace, roku 1941 zmasakrovali 180 židovských občanů v jejich vlastních domech a obchodech. O čtyři roky později rozvášněné masy v Libyi připravily o život dalších 130 Židů a k méně významným incidentům docházelo po celé mezidobí.

Počet urážek snášejících se na Rafiho hlavu na ulici rostl přímo úměrně s počtem křiklavých novinových titulků, které rozhlašovaly, jakých zvěrstev se dopouštějí Židé na palestinských Arabech. Rafi si rychle zvykl, že na něj pokřikují *jahúdí* – Žid. Dospívající syn jednoho z vrchních rabinů nosil černý baret jako Francouzi, svého zvyku se však musel vzdát, jelikož muslimové mu ho s oblibou neustále shazovali. Chodil pak bez pokrývky hlavy. Jeden z mužů, s nimiž jsem hovořil, v té době malý chlapec, vzpomínal, jak se cesta ze školy proměnila v šílený sprint ulicemi a naléhavý křik na matku, aby otevřela dveře, sotva se v dohledu objevil jeho dům.

Ve dnech předcházejících hlasování ve Flushing Meadow se rabíni a hodnostáři židovského Aleppa stejně jako jejich souvěrci z celého islámského světa snažili veřejně distancovat od sionismu. Jeden z představitelů komunity rabi Moše Tawíl odsuzoval židovské národní hnutí v Palestině v jednom šabatovém kázání v Rafiho synagoze. Mladí aleppští Židé v Palestině, kteří žijí mezi sekulárními socialisty z Evropy, jedí nečisté jídlo a opouštějí víru svých otců, varoval rabin nikoliv nepravdivě své shromáždění. Aleppští Židé patří do Aleppa a s nezodpovědnými ambicemi jiných Židů, žijících v zemi na jih od jejich státu, nemají nic společného. Potom rabin pozvedl ruce k nebi a Rafiho překvapilo, když viděl, jak propuká v pláč.

3 P O Ž Á R

DOSPÍVAJÍCÍ SYN rabiho Mošeho Tawíla Jicchak se o hlasování Organizace spojených národů dozvěděl následující ráno. Probudil se ve své posteli nedaleko Starého Města a Rafiho domova a uslyšel pokřikování z ulice: *sahjúní, sahjúní* – „sionisté“. Dnes postarší pán, a jako jeho otec rabín, umocňoval své vyprávění pravidelným boucháním dlaní do stolu, až nadsakoval můj digitální diktafon. Sešel ze schodů, pravil, a nakonec se ocitl v davu, který se rozrostl na tisíce lidí.

Filastín biladna, wal-jahúd kilabna, křičeli vzbouřenci – Palestina je naše země a Židé jsou naši psi. Jicchak rychle udělal totéž, k čemu se uchýlovali Židé v letech, kdy Sýrie vřela nacionalistickým kvasem: přidal se k davu, zvedl pěst do vzduchu, skandoval s ostatními a modlil se, aby ho nikdo nepoznal.

Když zůstal nepozorovaně stát o kus dál v ulici naproti velké moderní synagoze, viděl, jak policisté vysazují povstalce okny do svatostánku. Někteří vzbouřenci drželi v rukou plechovky petroleje. Uvnitř synagogy se zdržoval nejváženější mudrc obce Moises Mizrachi, shrbený stařec s červeným fezem na hlavě, kterému bylo podle všeobecného názoru nejméně sto let. Jicchak sledoval, jak jej titíž policisté vyvádějí ven. V ulici před synagogou vyskládali povstalci obrovskou hromadu modlitebních knih, svitků Tóry a částí Talmudu a zapálili ji.

V tu dobu se už valná většina aleppských Židů zamkla ve svých domovech. Masa valící se ulicemi podpalovala ve čtvrti další a další

synagogy a neušetřila ani židovský mládežnický klub, kde místní omladina předchozího dne dlouho do noci poslouchala přenos z hlasování OSN a posléze radostí rozbíjela sklenky na víno a nerozumně zpívala sionistickou hymnu – dost nahlas na to, aby ji slyšeli všichni sousedé. Výtržníci rozbili výlohu lahůdkářství Mazreb, vtrhli dovnitř a celé je vyplnili. Zapalovali menší modlitebny, ješivu vedenou Jicchakovým otcem, desítky židovských obchodů a spousty modlitebních šálů a řemínků.

Požár se šířil hlavními ulicemi města ke starému Aleppu a židovské čtvrti, kde v jednom bytě nedaleko Velké synagogy jistý devítiletý chlapec – v době, kdy jsem s ním hovořil v telavivském bytě, krejčí ve věku přes sedmdesát let – slyšel, jak vzbouřenci mlátí na vrata vedoucí na nádvoří jejich rodinného stavení. Rány utichly teprve ve chvíli, kdy povstalci snahu vzdali a začali přelézat zeď. Zvenčí k chlapci doléhal zuřivý řev. Židé v Palestině vyřezávají muslimským matkám děti z lůna, křičel kdosi. Chlapcovi rodiče se s celou rodinou zabarikádovali v hlavní místnosti rodinného domu, ve které z vysokého stropu visela kola sýra, chráněná tak před kočkami. Zanedlouho už se vzbouřenci opírali o dveře a v okamžiku, kdy chlapec bos utekl oknem do postranní uličky, je prorazili. Když se zmocnili rodinných cenností, rozlili po domě petrolej a rozházeli uhlí, jež chlapcovi rodiče schovávali na zimu, a zapálili ho.

Šamašova dcera Bahíja Baghdádiová se krčila nedaleko hořícího stavení ve sklepech domu, který patřil její rodině. Každé zarachocení skla zvenčí doprovodil tupý zvířecí řev. Bahíja věděla, že rozvášněný dav už vtrhl do otcovy staré synagogy na druhé straně uličky.

Indna džabas, indna tín, wa indna jahúd as-sakín znělo z ulice nad dívčinou hlavou. Měl to být vtip: Máme meloun, máme fík, máme Židy na nožích. U vchodu stála odpadlice, Židovka, jež konvertovala k islámu, a úpěnlivě prosila výtržníky ve jménu jejich proroka, aby budovu ušetřili: *Dahilkom, dahilkom*, plakala – Prosím, prosím.



Rodina Baghdádiových z Aleppa, kolem roku 1940.
V pruhovaném hávu šamaš synagogy Ašer Baghdádí,
nalevo od něj sedící na stoličce Bahíja.

Když mi to šamašova dcera, dnes postarší žena, vyprávěla, zírala vytřeštěnými očima kamsi skrze mě.

Správce synagogy Ašer Baghdádí vstal a omotal si kolem hlavy šátek jako Arabové. Chystal se jít zachránit kodex, když se k němu vrhla Bahíjina dvanáctiletá sestra Karmela a žadonila, aby nikam nechodil. Otec se nenechal obměkčit, a tak se vydala z domu za ním. Po několika krocích uličkou ji trefil kámen do hlavy a ona se v bezvědomí skácela k zemi. Šamaš ji rychle zvedl a pod palbou dalších kamenů se stáhl zpátky.

K rodině přicházeli arabští sousedé a přesvědčovali je, aby utekli, jinak shoří i s budovou. Jenže Baghdádíovi měli příliš velký strach, než

aby se odvážili vyjít ven. Ašere, Ašere, pojď se kouknout na synagogu, popichovali šamaše vzbouřenci z ulice. Správce se nehnul ze sklepa. To už lidé shlížející ze střeš v Rafiho čtvrti nedaleko Starého Města pozorovali černý kouř stoupající z židovské části. Bahíjina rodina ze svého podzemního úkrytu neviděla nic.

V grotě uvnitř Velké synagogy objevili výtržníci kovovou schránku a vynesli ji na nádvoří. Nejspíš si mysleli, že v ní najdou něco hodnotného, něco, co se vyplatí ukrást. Schránka měla dva zámky, ale nebyla nedobytná – stačilo vypáčit zadní stranu a převrátit ji. Na zem vypadlo pár starých knih.

Jedna z nich byla větší než ostatní. Měla pět set pergamenových listů a na každé straně byly úhledným hebrejským písmem vyvedené tři sloupce o osmadvaceti řádcích. Zbytky prastaré knižní vazby se rozpadly a volné listy se rozletěly po hladkých kamenech nádvoří. Stačilo tak málo a pavučiny víry, které kodex chránily po celá staletí, byly navždy smeteny.

Kdosi zapálil sirku a přiložil ji k rozlitému petroleji.

O měsíc později, 2. ledna 1948, vyšel v Tel Avivu hebrejský deník *Haarec* s následujícími hlavními zprávami na titulní straně:

NA BŘEHU V NAHARIJI PŘISTÁLO PŘES PĚT SET IMIGRANTŮ

Lod' převážející Maďary, Litevce a Poláky přeživší válku v Evropě překonala mořskou blokádu uvalenou Brity, kteří se snažili zmírnit hněv Arabů tím, že bránili židovským uprchlíkům dojet do Palestiny. Imigranti bezpečně přistáli poblíž židovského města na pobřeží Středozemního moře.

PŘI DVOU ODVETNÝCH AKCÍCH HAGANY V HAIFĚ A SALAMĚ ZABITY DESÍTKY ARABŮ

NEDALEKO HAIFY ZABITI TŘI ČLENOVÉ HAGANY, V JERUZALÉMĚ UBODÁN ŽID K SMRTI

Hagana byla židovská vojenská organizace, působící v Palestině. S přípravou Britů na odchod ze země se vyostřovala arabsko-židovská válka a denně docházelo k silničním přepadením, bombovým útokům, odvetným akcím, odvetám za odvety. Do vyhlášení státu Izrael a vpádu pravidelných arabských armád chyběly čtyři měsíce.

Mezi událostmi onoho dne se mihl též titulek:

BIBLE Z ALEPPA

Pokud je zpráva uveřejněná v novinách pravdivá, pak proslulou Bibli, chloubu židovské komunity v Aleppu, onu Bibli, kterou podle tradice používal sám Maimonides, pohltily plameny ohně při protižidovských nepokojích, jež v Aleppu vypukly před několika týdny. Kniha známá jako *Keter Aram Cova...* je podle našich informací nenávratně ztracena.

Židovská enkláva v Palestině se nacházela ve válečném stavu, její holá existence byla ohrožena a pisatel – profesor biblických studií – truchlil nad knihou. „Můžeme stále doufat,“ pokračoval,

že daná informace je jen výsledkem falešného chvástání výtržníků a že tato úchvatná kniha ve skutečnosti znovu přežila. Existuje však jen chatrná naděje, je pravděpodobnější, že milovaný pozůstatek středověké moudrosti po úmyslném podpálení staré aleppské synagogy zmizel v plamenech.

V dnešní době je možná obtížné pochopit, jak mohla tolik rozruchu vyvolat pouhá kniha. Kodex překonal dobu svého vzniku, kdy rukopisy nepředstavovaly jen velmi cenné předměty či výsledek vynikající řemeslné práce a vzdělanosti, ale také pramen nenahraditelných znalostí. Přežil do časů tiskařských lisů a fotografie, přesto si díky obětavému úsilí svých strážců uchoval jedinečnou hodnotu – pokud známo, neexistovaly žádné kopie.

Bližší zkoumání pergamenových listů rozházených po nádvoří aleppské synagogy umožní porozumět tomu, o jaké dílo vlastně šlo. Na jeho stránkách najdeme zápisy, které sloužily jako razítka v cestovním pase a prozrazovaly mnohé o místě a příčinách jeho vzniku – Aleppský kodex totiž vůbec nepocházel z Aleppa a už v době, kdy do tohoto města dorazil, byl velmi starý –, ohledně jeho dalšího putování i o tom, co ztráta knihy znamenala pro ty, kteří ji chovali v úctě.

RYCHLÝ PÍSAŘ TIBERIADSKÝ

Tiberias, asi 930 po Kr.

AUTOŘI Aleppského kodexu se den co den dívali do téže krajiny, kterou jsem pozoroval cestou do jejich města o více než tisíc let později i já: přes klidnou hladinu Galilejského jezera, čerenu jen rybářskými čluny, jež zdáli vypadaly jako drobné tečky, dohlédli až na holé svahy Golanských výšin na opačné straně. Tiberiadu tvořila směsice tržišť a kamenných budov na západním břehu.

„Toto je celé znění kodexu ve čtyřiaadvaceti knihách,“ stálo na začátku rukopisu, „tak jak jej sepsal náš učitel a rabín Šlomo zvaný Ben Buja’a, rychlý písař, nechť jej Duch boží provází.“

Rychlý písař Šlomo ben Buja’a sedával na zemi či na rohoži. Na kolena si položil dřevěnou desku a na ní roztáhl pergamenové folio.

Pracoval pod dohledem jiného muže, mistra, jenž znal každou hlásku svatého textu a jehož sláva překonala slávu písařovu. Tento učenec, Aharon ben Ašer, byl podle téhož nápisu „pánem písařů a otcem mudrců“. Možná stál ve stejné místnosti, když se písař zahleděl na první nepopsaný list s vyrytou mřížkou sloupců a řádků a vzápětí se dotkl pergamenu psacím brkem. *Na počátku, napsal, stvořil Bůh nebe a zemi.*

Představuji si, jak Ben Buja’a před nanesením inkoustu na obdélníky zvířecí kůže podle tradice hebrejských písařů vyslovuje každé slovo nahlas a vzápětí větší hranatá písmena na vodorovné linky.

V té době žilo devět z deseti Židů, písaře a učence nevyjímaje, v islámských zemích. Tiberias, ovládaná muslimskou dynastií z Bagdádu, proslula mezi Židy jako centrum studia hebrejštiny. Město přitahovalo židovské učence z velkých dálek; patřil k nim i jistý nazi-rejec Eli, syn Jehudův, jehož přídomek prozrazuje, že se slibem zavázal nepít víno a nestříhat si vlasy. Eli podle všeho přijel do města studovat svatý jazyk právě v tomto období a zabýval se mimo jiné výslovností hlásky *r*. „Strávil jsem dlouhou dobu sedě na náměstích a v ulicích Tiberiady,“ poznamenal si učenec – arabsky, neboť přestože studoval hebrejštinu, jazykem židovských vzdělavců byla arabština –, „naslouchal řeči prostého lidu a studoval tento jazyk a jeho základní principy.“

Při čtení těchto řádků jsem si představil, jak se průkopník lingvistiky Eli šourá po trzích pod širým nebem, na kterých prodejci nabízeli olivy, datle a ryby z Galilejského jezera, a loví zajímavá hebrejská slova a obraty, zatímco v nedaleké místnosti písař Ben Buja'a v témž jazyce řádek po řádku přepisuje Písmo boží.

Uplynulo devět set let od doby, kdy se po těchto březích procházel Ježíš Nazaretský, a o něco méně času od chvíle, kdy římské legie srovnaly se zemí Jeruzalémský chrám a tvrdě potlačily zbytky židovské nezávislosti v provincii Judea. Zatímco někteří Židé zůstali v zemi izraelské, mnozí z nich v Tiberiadě, většina se rozprchla do vzdálenějších koutů světa a téměř přestala cítit přitažlivou sílu domoviny. Uznávali vládu jiných králů a byli vystaveni vlivu jiných bohů než toho, který podle jejich přesvědčení stvořil nebe a zemi. Spojnice s Judeou a Jeruzalémem se neustále prodlužovala a s přibývajícími lety slábla.

Země byla pustá a prázdná
a nad propastnou tůňí byla tma.
Ale nad vodami vznášel se Duch boží.

A tak písař pokračoval po dvacet osm řádků, než začal nový sloupec, a po tři sloupce, než se přesunul na novou stránku.

Kniha, kterou opisoval, byla utkána ze vzájemně provázaných příběhů, v nichž složité postavy interagují s jediným transcendentním božstvem, se kterým je podle Židů úzce spojen jejich osud. Právě tyto příběhy si před dávnými dobami vyprávěli jejich předkové, aby osvětlili spojení s tímto Bohem, se svou zemí i mezi sebou samými a povstali z anarchie k řádu a zákonu. Byl to jejich životní rádce. Kniha začala vznikat ještě před zničením prvního chrámu Babyloňany v roce 586 př. Kr. Za vlády krále Joziáše o pár desetiletí později, píše se v biblických Knihách královských, našel jeden z kněží v chrámu „svitek zákona“ – v samotném textu je tedy naznačeno, že už tehdy byly příběhy zapisovány. Později, v době babylonského zajetí, písaři nadále pracovali a upravovali, až v 5. století př. Kr. spatřila světlo světa Tóra neboli Pentateuch, zvaný též pět knih Mojžíšových.

Těchto pět knih, Tóra, tvoří podstatu židovského náboženství. Právě ze svitku Tóry se čte každý týden v synagogách a během ročního cyklu se po částech přečte celá – od stvoření světa až po smrt Mojžíšovu. Později byly přidány další knihy: morální a celospolečenská proroctví prostého Ámose, Ezechielovo zjevení Boha, které zažil na řece Kabur v babylonském zajetí, a erotická Píseň písní. Jiné knihy byly vynechány. Do 1. století po Kr., poté co se Židé vrátili do své země a následně byli, tentokrát Římany, znovu vyhnáni, byly biblické knihy přebrány, redigovány a upraveny do podoby, jak je známe dnes.

Zprvu tyto příběhy představovaly jedno z mnoha vláken, z nichž byl utkán židovský národní život. Kromě nich měli Židé také svou zemi, jazyk a náboženské centrum – chrám. Vše se však změnilo v roce 70 po Kr., kdy byl chrám zničen Římany a Židé vyhnáni. Dosud se nestalo, aby roztroušený národ zůstal národem; rozptýlení znamenalo zánik. Pokud měli být Židé výjimkou, pak namísto stmelovacího prvku v podobě krále, chrámu či území potřebovali něco jiného, něco,

co se dalo přenášet. Tak vznikla myšlenka, že by lid mohla udržet pohromadě slova.

V pondělky, čtvrtky a o šabatu v synagogách po celém světě otevře člen shromáždění schránu a vytáhne knihu – dvojitý svitek, neboť tak se kdysi knihy psaly. Svitek obsahuje Tóru, prvních pět knih hebrejské Bible. Často jej krášlí stříbrná koruna: Židé svou knihu zdobí jako krále, a když ji vytahují ze schrány, vzdávají jí úctu, jako by do místnosti vstoupil vážený hodnostář. Židé v exilu se již nemohli spoléhat na krále, který by je ochraňoval a vládl jim, a sami neměli žádnou politickou moc. Měli ale knihu, jež je spojovala, ať se poděli kamkoliv – a díky ní cítili i moc a ochranu krále králů.

Člen shromáždění umístí dvojitý svitek na stůl a rozvine jej. Odhalí tak dlouhé sloupce černých hebrejských znaků a připraví text ke čtení. Není to nijak jednoduché. Hebrejšтина, podobně jako arabština, se zapisuje bez většiny samohlásek, předčítající tedy musí slovo rozpoznat a doplnit samohláskový zvuk z paměti. S jakými potížemi se potýká, lze názorně předvést na příkladu: Představte si slovo složené ze souhlásek *ml*. Znamená to *mel*? *Mul*? *Mol*? Nebo *myl*? A teď si představte více než tři sta tisíc slov zapsaných tímto způsobem – to je hebrejská Bible. Chybí rovněž interpunkce a některá slova jsou zapsána jinak, než se vyslovují. Navzdory absenci těchto zásadních informací je zcela nezbytné číst Tóru naprosto přesně: Když předčítač zpěvným hlasem přednáší text, lidé stojící po jeho stranách kontrolují, zda nedělá chyby. I členové kongregace někdy vykřiknou opravené slovo, načež se musí předčítač v textu vrátit a danou pasáž zopakovat. Vzácně se také stane, že předčítač objeví chybu v samotném svitku – písářský omyl nebo písmeno sedřené časem či neustálým svinováním pergamenu – a čtení přeruší. Kolem svitku se pak shromáždí nejučenější věřící, mžourají na text, a je-li Tóra shledána porušenou, uschová se zpět do schrány. I ta nejdrobnější vada činí svitek nepoužitelným; později bude znovu vytažen a předložen k opravě písáři. Ze schrány se vyjme svitek jiný a teprve poté může čtení pokračovat.

V pozadí této důslednosti stojí přesvědčení, že existuje jediný text a nedodržování pravidel v těchto záležitostech je opovrženímhodný přečin. Katolíci mají Řím, jedinou náboženskou instituci, která drží pohromadě veškeré složky církve, ale Jeruzalém se pro Židy ve vyhnanství stal pouhou iluzí, už nepředstavoval pevné uspořádání. Judaismus neměl žádnou centrální instituci, jen tisíce samostatných obcí prováděných obsahem své náboženské víry a zvyklostmi. Židy by nemohla držet pohromadě kniha, pokud by všichni nečetli přesně tutéž – i drobná chyba v textu by mohla vést k odlišným interpretacím a k rozštěpení víry. Přesto se velká část informací tolik potřebných ke správnému přečtení textu v knize samotné nenachází.

Bylo tedy zapotřebí jiné knihy, která by lidem ukázala, jak onu první knihu číst. Musela být sepsána dříve, než tato klíčová dodatečná znalost, po staletí předávaná ústním podáním, v diaspoře vymizí. Právě proto vznikl kodex zvaný *Keter Aram Cova*, „aleppská Koruna“.

Jazyk Bible musel být jasný a nezpochybnitelný. Bylo nutné předložit jednotnou normu pravopisu i výslovnosti a doplnit interpunkční znaménka. To však stále není všechno. Biblický text znamená víc než jen sdělení přenášené prostým významem slov – předkládá mnoho pravd: ty patrné na první pohled, i ty skryté. Musí být dokonalý, neboť nedokonalý text postrádá informace životně důležité pro předání božího poselství. Nejde jen o to přesně vědět, co daná slova znamenají, právě židovská tradice, protože to přesně nevíme a ani vědět nemůžeme – snad kdysi jsme přesný význam slov znali a někdy v budoucnu zase znát budeme, ale pro tuto chvíli musí být sdělení zachováno, i když se vymyká našemu chápání. Drobný samohláskový znak, který jen nepatrně pozměňuje výslovnost – například prodlužuje slabikotvorné *a* na *á* –, možná ukrývá drahocennou tajnou informaci. Totéž by mohlo platit o záhadných patnácti tečkách, jež se vyskytují nad některými slovy, či o nepochopitelných pravidlech, podle nichž musejí písaři psát některá písmena větší a jiná menší. Pokud tyto detaily nezachováme, nezachováme ani znalost, kterou nám Bůh svěřil, ačkoliv nechápeme proč.

Jedna z tradic líčí, jak moudrý rabi Akiva, jenž žil v době Římanů, vykládal nejen jednotlivá písmena, ale i jejich nepatrné kaligrafické ozdůbky, „koruny“. Dokonce i ty byly důležité. Podle jiné tradice tvoří pět knih Mojžíšových vlastně jediný, dlouhý výklad božího jména, což jinými slovy znamená, že se v něm nesmí udělat chyba. Další tradice připomíná, že když Bůh stvořil světlo, nestvořil pouze světlo – *řekl*: „Budiž světlo.“ Vytvořil světlo slovy, jež se tak stávají jakýmsi vzorcem stvoření a podoby světa a vesmíru. I ten nejmenší prvek textu, který můžeme bláhově pokládat za úplně nepodstatný, je součástí tohoto kódu.

Od zničení chrámu uplynuly stovky let, když se skupina učenců z Tiberiady pustila do sestavování závazného textu Bible. Vytvořili systém drobných čárek, háčků a teček, které sloužily jako symboly pro samohlásky a kantilaci – melodii zpívaného čtení, jež rovněž zásadním způsobem ovlivňuje zdůraznění a přízvuk jednotlivých slov. Toto úsilí nakonec trvalo několik staletí a jeho výsledkem je takzvaný masoret-ský text, z hebrejského výrazu „masora“ – předání, přenesení. Cílem učenců bylo sesbírat a zapsat ústní tradice, dosáhnout dohody ve sporných záležitostech a nakonec vytvořit takový text Bible, z něhož budou vycházet všechny ostatní.

Nejvýznamnější rabíni, kteří na tomto textu spolupracovali, patřili k Ben Ašerově dynastii, z níž pocházelo pět nebo šest generací učenců. Nejvýznamnějším potomkem rodiny byl Aharon, a právě tato kniha – která znamenala završení snahy o dosažení dokonalého znění textu – se stala jeho největším dílem. Mnoho biblických kodexů vzniklo i v pozdějších staletích a některé z nich, jež dosahovaly obzvláště vysokých kvalit, si vysloužily přízvisko „koruna Tóry“ či prostě „koruna“. Toto dílo, konečný výsledek stovky let dlouhé učené práce, nejpřesnější a nejslavnější z kodexů, bylo označeno jako Koruna. Zatímco svitků Tóry najdeme desetitisíce, Koruna je pouze jedna.

Rabi Aharon ben Ašer a rychlý písař Šlomo ben Buja'a spolupracovali několik let. Kniha měla sloužit jako odborný výchozí materiál, nikoliv obřadní předmět používaný v synagoze, proto nemusela být

v podobě svitku; už tehdy byly svitky pro zapisování praktických dokumentů zastaralé. Namísto toho zvolili autoři vázaný kodex – dnes bychom řekli jednoduše knihu. Vynález kodexu umožňoval učencům snadno listovat textem, aniž museli převínovat dlouhé metry pergamenu z jedné strany na druhou.

Koželuhové namáčeli, vytahovali a drhli zvířecí kůže a odstraňovali zbytky srsti z jedné strany a vnitřností z druhé. Ben Buja'a psal nestíratelným inkoustem vyrobeným ze směsi drcených duběnek, síranu železnatého a černých sazí. Do blízkosti písmen – nad a pod ně i vedle nich – na necelých pěti stech pergaménových listech doplnil Ben Ašer znaky pro samohlásky a kantilaci. Na okraje stran dopsal tisíce drobných poznámek; některé tvořilo jen jediné písmeno – například hebrejský znak *lamed* označoval slovo, které se nikde jinde v biblickém textu nevyskytovalo. Druhé písmeno hebrejské abecedy *bet* znamenalo, že se daný výraz objevuje dvakrát. Delší dodatky upozorňovaly na slova, jež se neměla číst tak, jak byla napsána, či odkazovaly na jiné pasáže, kde se nacházel určitý neobvyklý výraz. Ben Ašer si takové úpravy mohl dovolit, neboť znal celý text zpaměti. Když písař a učenec dokončili svou práci, dostal svět nový kodex. Více než tisíc let poté odborníci na hebrejskou Bibli stále neměli k dispozici žádné důležitější dílo.